

Härra professor Köleri biograafia

Ljubov Kisseljova

(algus *Tuna* 2014, nr. 1)

Niisiis, 1857. aastal olin ma välismaal. Pariisi Ülemaailmsele Kunstinäitusele oli kogutud väga palju kunstiteoseid, kuid miski eriti ei vapustanud, sest meie Ermिताaži on kogutud väga palju suurte kuulsate kunstnike teoseid ja järelikult oleme me neid juba näinud.

Sageli ei jäta kuulsad maalid seda muljet, mispärast neid kuulsaks peetakse! Ma olen ammu arvamisel, et loodus on kõige suurem õpetaja ja meister, näitustel on hea vaadata maale, kuid õppima peab siiski looduselt, sest sellest paremat õpetajat ei ole. Kuna meil akadeemias õpetatakse korralikult, siis kunstnike maalidest õppida ja selleks näitustele sõita ei tasu, kuid meil jääb tavaliselt puudu koloriidi mõistmisest, ei ole poeesiat, sest meil akadeemias vaadatakse selle peale rohkem kooli seisukohalt.

Pariisist sõitsin ma vaatama Dresdeni galeriid. Siin istusin ma kaua „Sixtuse madonna” ees, kuid ei saanud kuidagi aru, miks hindavad sakslased nii kõrgelt Holbeini „Madonnat”.⁸⁰ Raffaeli „Sixtuse madonna” on paigutatud eri saali, sama saali teises otsas on samuti paigutatud Holbeini „Madonna”, see on siia pandud sellepärast, et ta on sakslase maalitud.

Holbeini „Madonna” mulle ei meeldinud, tema ilmes ei ole midagi jumalikku, mis peab madonnal olema, ei ole seda suursugusust ega graatsilisust – kuidas ta hoiab last Raffaelil. Hiljem selgus, et see ei ole sugugi Holbeini originaal, saksa kunstnikud vaidlesid kaua *pro et contra*. Enamus oli selle poolt, et see ei ole originaal, teised ütlesid koguni, et see ei ole üldsegi Holbeini maalitud, vaid kellegi tundmatu kunstniku tehtud. Et see ei ole originaal, vaid on Darmstadtist, selles veendusin ma Münchenis, seal oli Darmstadti oma välja pandud, kuigi see oli üsna rikutud.

Sakslased olid (Dresdenis) kohutavalt uhked Holbeini „Madonna” üle, mis on Dresdeni galeriis välja pandud, mind oleks vist läbi pekstud, kui ma oleksin öelnud, et ta ei meeldi mulle. Et see ei ole Holbeini „Madonna”, selgus umbes kümme aastat tagasi.

Dresdenis kohtusin ma oma seltsimehega akadeemiast, kujuriga, kes oli samuti saanud suure medali, Alexander von Bockiga.⁸¹ Sõitsime koos Wartburgi⁸². Vaatasime seal eri kunstnike, Schwindi⁸³ ja teiste poolt maalitud freskosid, tindiplekke (uundatud), mis olid veel Lutherist jäänud, kui ta viskas kuradit

⁸⁰ Hans Holbein jun. (1497–1543) „Madonna” – „Meyeri perekonna madonna” („Bürgermeister Meyeri madonna”, millel on kujutatud Baseli bürgermeistri perekonda jumalaema jalge eest), umbes 1528. aastal. Originaal asub Darmstadti galeriis, koopia Dresdeni galeriis.

⁸¹ Alexander von Bock (Aleksandr Romanovitš Bock, 1829–1895), kujur. Pärines Liivimaalt, õppis Peterburi Kunstide Akadeemias P. Clodti juures, sai 1857. aastal suure kuldmedali, klassikunstniku nimetuse bareljeefi „Lunastaja Kristuse ristilöömine” eest. Aastail 1858–1864 oli kunstide akadeemia pensionär. 1864. aastal sai skulptuuriprofessori nimetuse. Aastail 1865–1895 õpetas kunstide akadeemias. Vt.: Xudožniki, t. 2, lk. 17. Bocki juures õppisid esimesed eesti kujurid A. Weizenberg ja A. Adamson. Kirjavahetuse järgi otsustades oli Bockil ja Köleril eriarvamusi poliitilistes ja religioossetes küsimustes, kuid see ei seganud neil sõpradeks jäämast. (Vt.: Väike Köleri sõnastik, lk. 29–30.)

⁸² Wartburg – 11. sajandist pärit linnus Tüüringis, mitte kaugel Eisenachi linnast. Aastail 1521–1522 varjas end linnuses „junkur Jorgi” nime all kirikuvande alla pandud Martin Luther, siin lõpetas ta Uue Testamendi tõlkimise saksa keelde. Legendi järgi viskas ta siin kuradit tindipotiga.

⁸³ Moriz Schwind (1804–1871), saksa maalikunsti romantilise suuna esindaja. Wartburgi linnuses maalis ta stseene püha Elisabeti elust ja minnesingerite võistulaulmisest.

tindipotiga, sest too segas tal Piiblit tõlkida. Seal laulsime kabelis koos Weimari hertzogiga.⁸⁴ Seal läksime jalgsi Thüuring-Waldi,⁸⁵ nautisime siin pöökpuid ja veel rohkem nautisime Fruli lähedal muusikat, mida tekitasid kellukesed, mis olid seotud lehmakarja igale siin söövale loomale kaela. Meid hämmastas, kui harmooniliselt kõlasid kellukesed sel ajal, kui lehmad liikusid, jõid ja söid. Kuid pärast selgus, et kõik kellukesed olid valitud tooni järgi ja kõlasid seepärast nii harmooniliselt.

Wartburgis otsustas Bock, et enam ta ei suitseta, sest suitsetamine oli teda ära tüüdanud, kuid Frulis sattusime merevahust piipude näitusele ja Bock ostis endale piibu, kuigi oli äsja suitsetamise maha jätnud; pärast Wartburgis me naersime selle üle kõvasti, seal sõitis Bock otse Pariisi ja mina sõitsin Hollandisse, Amsterdami, ma tahtsin seal näha Rembrandti. Peab veel nimetama, et käisime Wartburgist Kasselis, seal nägin ma Rembrandti⁸⁶ esimest korda, hoopis teistmoodi maalitud kui Peterburis⁸⁷ ja tõesti peensusteni viimistletud, ilma meisterlike pintslitõmmeteta.

Üldine mulje Hollandist jäi kurb, kogu aeg udu, külm.⁸⁸ Hollandlased seisid tänavatel oma torudega, pritsisid neist üles vett

majade peale, pesid neid väljastpoolt. Tänavatel jälitasid mind poisikesed, nõudsid, et laseksin saapaid puhastada (poisid, kingapuhastajad tänaval). Kõik see mõjus mulle nii, et mul oli rõõm lahkuda Hollandist, kus ma olin üksinda, ja veel oli väga ebameeldiv, et ma ei osanud keelt, saksa keelt aga räägitakse seal kehvasti.

Haagis imetlesin veel Rembrandti maali „Arstide portree”.⁸⁹ Selle pildi on Rembrandt maalinud väga peenelt, anatoomia on hästi välja toodud. Antwerpenis nägin ma Rubensi⁹⁰ „Ristilt võtmist”, see on viimistletum kui teised tema tuntud maalid.

Tulnud tagasi Pariisi, asusin ma ateljeesse Butkovski kõrval, Rue de Douai’l.⁹¹ See oli tõeline ateljee, valge, suurte akendega (seal on selliseid valmis ateljeesid palju).

Seal hakkasin ma maalima „Kristust ristil” (ka kompositsioon on minu enda oma). Maalisin inimese pooles elusuuruses, tegin seda rohkem enda jaoks, et oleks kergem natuurist töötada, tellimuse täitsin selle järgi juba suurelt. Tellimus oli tehtud üle inimese elusuurus. See tellimus oli mul Peterburist, krahv Sievers andis mulle tellimuse (kui ma maalisin programmi) Võnnu kiriku jaoks Liivimaal.⁹² Krahv Sievers maksis mulle selle töö eest ette

⁸⁴ Karl Alexander August Johann, Saksi-Weimar-Eisenachi suurhertsog (1818–1901), Karl Friedrichi ja keiser Paul I tütre suurvürstinna Maria Pavlovna ainuke poeg.

⁸⁵ Thüuringer Wald – Tüüringi Mets, keskmise kõrgusega mäed Tüüringis.

⁸⁶ Kasseli muuseumis on „Autoportree kiivriga”, 1634, „Talvemaastik”, 1646, „Jakob, kes õnnistab Joosepi lapsi”, 1656.

⁸⁷ Ermitaažis on järgmised Rembrandti maalid: „Flora”, 1634, „Ohverdav Abram”, 1635, „Püha perekond”, 1645, „Pagendatud Aman”, 1662, „Taavet ja Uuriija” ning „Kadunud poja tagasitulek”, 1665. Raske öelda, milliseid nimelt neist Köler oli näinud.

⁸⁸ Kirjas N. Grotile nimetab Köler, et külastas Saardami ja Peeter I maja. Ka siin kirjutab ta vihmadest ja ududest, kuid rõhutab Hollandi omapära ning seda, et tuuleveskid ja niitudel söövad lehmad elustavad vaatepilti. (Pisma, lk. 26.)

⁸⁹ Silmas on peetud Rembrandti maali „Dr. Tulpi anatoomialoeng”, 1632, mida säilitatakse Haagi Kuninglikus Kunstigaleriis.

⁹⁰ Rubensi maal „Ristilt võtmine”, 1611–1614, oli maalitud Antwerpeni linna katedraali jaoks.

⁹¹ Kirjas N. Grotile 05.01.1858 annab Köler oma täpse Pariisi aadressi: 15. Rue de Douai. (Pisma, lk. 26.)

⁹² Köleri maal kaunistab tänase päevani Ristija Johannese kirikut C sise linnas. Tellija krahv Emmanuel Karlovitš Sievers (1817–1909), senaator ja Tema Majesteedi õukonna ülemõuemeister, aastail 1856–1876 siseministeeriumi välismaiste usutunnistuste vaimsete asjade peavalitsuse direktor, selleks ajaks noore Köleri surnud patrooni poeg. 1857. aastal annetas krahv E. K. Sievers raha 13. sajandi lõpu – 14. sajandi alguse keskaegse kiriku uue altari loomiseks. Selleks tellitigi Kölerilt „Kristus ristil”. Maali näidati Roomas 1859. aastal ja kunstnik valiti Rooma Saksa Kunstnike Ühingu liikmeks. See oli esimene eesti kunstniku teos, mis esitati näitusel välismaal ja esimene, mille Köler signeeris, lisades oma perekonnanimele ka viite oma päritolukohale – „Wiliandi”. (Vt. selle kohta: Väike Köleri sõnastik, lk. 72–73.) Autorile anti selle maali eest 1861. aastal kunstide akadeemia akadeemiku nimetus.

200 rubla programmi jaoks, mulle oli see väga asjakohane. Ütlesin krahv Sieversile, et sõidan välismaale ja teen seal maali valmis. Tal oli kahju, et ma ei hakka maalima Peterburis, sest Neff aitaks mind nõuannetega. Ma ütlesin krahvile: „Neff niisugust maali valmis ei tee, sest selles asjas olen ma Neffist tugevam.” See, mis ma ütlesin, üllatas krahvi väga. Ma ütlesin, et niisugust ristilöödud, nagu maalin mina, ei maali Neff mitte kunagi, ja kui te selles kahtlete, siis ma annan teile teie 200 rubla tagasi. Pärast seda nõustus krahv Sievers kõige ja rohkem sellest juttu ei olnud. Kui ta sai pärast mu maali kätte, siis oli ta sellega väga rahul. Muidugi, ma püüdsin teha maali ja mitte lihtsalt täita tellimust, et ainult raha saada. Selle poolest Sievers mulle ei meeldinud, tal oli täht rinnas ja ta lendas minu ateljeesse sisse ning hakkas minuga rääkima üleoleval toonil. Ma andsin talle nii nina peale, et ta lahkus ateljeest, kuhu ta oli nii suurejooneliselt sisse lennanud, täiesti väikesena ja rohkem ta minuga sel toonil enam ei rääkinud. Ma käisin pärast tema mõisas (see oli Võnnu lähedal). Ta oli minuga väga lahke, sõitis koos minuga ja näitas mulle oma mõisas kõike.

Pariisis maalisin ma veel astronoom Galilei⁹³ pea, lihtsalt fantastiline pea, mulle satust ette hea vanamees, prantslane. Tema järgi ma maalisingi. See oli juba 1858. aastal, sest ma tulin 1857. aasta sügisel Pariisi tagasi ja

veetsin talve seal. Talvel oleks minuga Pariisis äärpealt õnnetus juhtunud. Ükskord läksin ma mööda suurest ooperist ja nägin, et valgustus oli ebatavaliselt ere, ma küsisin, et miks on valgustus nii ere. Mulle vastati, et keiser sõidab siit mööda. Mõtlesin alguses peatuda ja teda vaadata, et tema isik aga ei olnud mulle sümpaatne, siis ma arvasin, et ei tasu seda teha, et jääda seisma, ja läksin ära. Jõudsin just nurga taha keerata, kui kuulsin mürinat ja mõtlesin: „Mis etendus see niisugune ooperis on, et kõlavad lasud?” Järgmisel päeval sain teada, et Napoleon III pihta visati pomm, hiljem nägin, et hoonete seinad, mis olid plahvatuse kohast üsna kaugel, olid katki, nii et kui ma oleksin jäänud uudishimutsema, siis Jumal teab, mis minust oleks võinud saada. Pomm visati Napoleoni pihta jaanuaris või veebruaris, see kutsus Pariisis välja suure skandaali, pärast seda leidis aset pommi visanud Orsini täiesti pidulik hukkamine, veel kedagi teist karistati siis ka.⁹⁴

Pariisis jätkasin ma prantsuse keele tundide võtmist. Üldiselt püüdsin ma õppida õigesti rääkima ja omandada hea häälduse. Siin hakkasin ma õppima ka itaalia keelt itaallase Laconi juures, tõi küll, ma ei mäleta, kui palju ma tundide eest maksin. Pariisis oli palju minu seltsimehi, näiteks: Tšernõšov,⁹⁵ Lagorio, Rahau⁹⁶ (ta on juba surnud), Svertškov,⁹⁷ Clodt⁹⁸; Godun oli ka, ükskord lubas

⁹³ „Galilei” ehk „Vanamees gloobusega”, 1858, mida säilitatakse Kalmõkkia Vabariigi Riiklikus Kujutava Kunsti Muuseumis, Elistas.

⁹⁴ Atentaadi Napoleon III-le (1808–1873, keiser 1852. kuni 1870. aastani) panid 14. jaanuaril 1858 toime Itaalia revolutsionäärid, kes võitlesid Itaalia ühendamise eest ja püüdsid hävitada Napoleoni impeeriumit. Atentaadi ajal lõhkesid Teatriväljakul mõnesekundiliste vahedega kolm pomm, 10 inimest sai surma ja 150 haavata. Napoleon kannatada ei saanud ja läks teatrisse, et hoida ära kuulujuttude levimine. Terroristid arreteeriti samal päeval. Felice Orsini (1819–1858) hukati 13. märtsil. Koos temaga hukati teine vandenõu osaline Pierri. Keiser (Napoleon I vennapoeg) ei olnud Kõlerile sümpaatne, ta oli tulnud võimule 1848. aasta revolutsiooni tulemusena, seejärel tänu riigipöördele 1852. aastal ning sõdis Krimmi sõjas Venemaa vastu.

⁹⁵ Aleksei Filippovitš Tšernõšov (1824–1863), žanrimaalija. Astus Kunstide Edendamise Ühingu pensionärina Peterburi Kunstide Akadeemiasse, mille lõpetas 1851. aastal. Sai suure kuldmedali ja pensionisõidu Itaaliasse (1853). Jäi Roomas raskesti haigeks ega suutnud peaaegu üldse tööd teha. Naasis 1860. aastal Peterburi, sai akadeemiku nimetuse. Suri vaimuhaiglas.

⁹⁶ Karl Karlovitš Rahau, hiljem arhitektuuriakadeemik. Õppis kunstide akadeemias ühel ajal Kõleriga, sai 1857. aastal suure kuldmedali ja õiguse pensionisõiduks välismaale kõrgema teatrikooli ja selle juurde kuuluva teatri projekti eest. (Vt.: Petrov, lk. 282.)

⁹⁷ Vladimir Dmitrijevits Svvertškov (1821–1883), maali ja klaasimaalide ja vitraažide autor. Lõpetas Mäinseneride Korpuse Instituudi (1838), teenis Helsingis (Helsingforsis). Pärast erruminekut õppis maalimist Peterburis, Roomas, Münchenis. Aastail 1849–1855 oli kunstide akadeemias vabakuulaja. 1855. aastal sai suure kuldmedali, klassikunstniku nimetuse ja pensionisõidu. Aastail 1857–1862 oli kunstide akadeemia pensionär Pariisis ▶

ta mulle raha laenata, kuid ei tulnud kokkulepitud kohtumisele, arvatavasti hakkas kahetsema, et oli mulle lubanud. Mulle oli see Godunist kui seltsimehest väga solvav, seda enam, et ta teadis, et kasutab seda raha, mis oleks pidanud pigem kuuluma mulle kui talle.

Kurvastus, mis sai mulle Peterburis medalliga seoses osaks ja mis sundis mind sõitma välismaale, andis mulle võimaluse kosutada minu kurnatud jõudu Pariisis. Pariisi lõbusustest ma osa ei võtnud ja niipea, kui olin „Kristuse ristil” lõpetanud ja ära saatnud, kiirustasin ma Pariisist lahkuma. Ma maalisin „Kristust ristil” sellepärast Pariisis, et tahtsin pärast külastada Roomat ja seal töötada juba tõsiselt, ning kiirustasin lahkuma lärmakast Pariisist, mis mind põrmugi ei võlunud, sest ma armastan loodust rohkem.

Pariisist sõitsin terviseveetele Gleisweillerisse,⁹⁹ Hofto mäe jalamile. Seal oli mul rohkem abi mägedes jalutamisest kui vesiravist. Alguses oli mul vaevalt jõudu tõusta poolde märke, umbes tuhande jala kõrgusele, hiljem aga tõusin juba iga päev mäe otsa, sageli lamasin seal kanarbikul tundide kaupa ning unistasin ja tuupisin itaalia keele grammatikat Ollendorfi¹⁰⁰ meetodil, mille kohta üks sealsetid professoreid ütles, et „see õpik kõlbab ainult kingseppadele”. Mina vastasin selle peale: „Oletame, et kingseppa minust ei saa, kuid ma olen veendunud, et kui ma olen Itaa-

lias, siis olen võimeline rääkima itaalia keeles, aga teie oma professorliku grammatikaga ei suudaks arvatavasti leida nii osavalt ja kiiresti sõnu, mida seal vaja on.” Kui ma sõitsin Itaaliasse, siis ma oskasin juba rääkida.

Gleisweilleris tutvusin ma saksa kunstnikuga, kes töötas seal Pariisi jaoks. Ta maalis väikeseid maastikuvaateid, mitte natuurist, 5 kuni 25 frangini tükk, selle tööga oli ta soetanud endale terve aiaga maja ning elas oma perekonnaga päris hästi.

Mu jõud tuli väga kiiresti tagasi, nii et ma hakkasin koos teistega käima ekskursioonidel Trifelsi¹⁰¹ varemete juurde.

Siin hakkas üks meie seltskonda kuuluv inglane võtma maast suuri kive ja viskama neid kogu jõust torni pihta, milles oli kunagi kinni hoitud Inglise kuningat Richard Lövisüdant. Ma küsisin: „Mida te teete?” Ta ei vastanud mulle ja virutas jälle kogu jõust kiviga torni pihta. Ma mõtlesin, et ta tahtis maha lõhkuda selle torni, kus nende kuningat oli kinni peetud, kuid selgus, et inglase soov oli palju süütum, torn jäi terveks, inglane tahtis ainult lüüa selle torni küljest lahti väikese tüki, et võtta see mälestuseks kaasa, inglased armastavad seda teha.

Gleisweilleris ähvardas mind oht ühe neljateistkümneaastase hollandlanna tumedate silmade näol, kelle portreed ma maalisin. Mulle näis, et see kirk võib suuresti tugevneda, ning et sellest vabaneda, püüdsin ma meelega olla

▶ ja Saksamaal. Elas Saksamaal ja Itaalias, suri Firenzes, käis korduvalt Venemaal. Vt.: Russkie živopisцы XVIII–XIX vv. Bigrafičeskij slovar'. SPb., 2008, lk. 547–548.

⁹⁸ 1850. aastatel õppis kunstide akadeemias kaks Clodti: 1) Mihhail Konstantinovič Clodt (Clodt von Jürgensburg), parun (1832–1902), kujur P. Clodti vennapoe, maastikumaalija. Astus vastu oma vanemate tahtmist kunstide akadeemiasse, õppis aastail 1851–1858, lõpetamisel sai suure kuldmedali, klassikunstniku nimetuse ja pensionisõidu välismaale. 1862. aastast akadeemik, 1864. aastast professor. Aitas kaasa kunstide akadeemias maastikumaali klassi avamisele, oli 1873. aastast kuni 1886. aastani selle juhataja. 2) Mihhail Petrovič Clodt (Clodt von Jürgensburg), parun (1835–1914), kujur P. Clodti poeg, maastikumaalija M. K. Clodti onupoeg. Nähtavasti nimetab Köler oma seltsimeheks seda Clodti, sest ta õppis kunstide akadeemias alates 1852. aasta prof. A. Markovi klassis. Aastail 1857–1860 elas ja õppis oma kulul Prantsusmaal. Suure kuldmedali, klassikunstniku nimetuse ja pensionisõidu kunstide akadeemialt sai maali „Viimane kevad” eest (1861). 1867. aastast akadeemik. 1870. aastal sai temast üks rändkunstinäituste ühenduse rajajaid. Õpetas Peterburi Kunstide Akadeemia joonistuskoolis, parun Stieglitzi koolis, 1860. aastatel andis tunde suurvürstidele Sergei ja Pavel Aleksandrovitšile.

⁹⁹ Gleisweiler – populaarne kuurort Lõuna-Saksamaal, mida nimetati „Pfalzi Nice'iks”.

¹⁰⁰ Heinrich Gottfried Ollendorf (1803–1865), mitmete võõrkeelte populaarsete õpikute autor, õpikud olid üles ehitatud dialoogiharjutustena.

¹⁰¹ Silmas on peetud Trifelsi (Reichsburg Trifels) linnust, kus 1193. aastal peeti kolme nädala jooksul märtsis-aprillis kinni kuningas Richard Lövisüdant. 19. sajandil linnus osaliselt restaureeriti ja ehitati ümber.

naljakas, et vähendada lugupidamist enda vastu, ja vabanessin nii sellest kirest.

Pärast kahte kuud ravi tundsin ma end küllalt tugevana ning oli juba aeg teele asuda, sest ma tahtsin sõita Münchenisse, et viibida seal Münchени linna 700 aasta juubeli tähistamisel.¹⁰² Sakslased on pidupäevade korraldamises hämmastavad meistrid. Nad korraldasid tohutu protsessiooni rühmadest, mis esindasid kõiki seitset sajandit. Kostüümid ei olnud teatraalsed, vaid tööpoolest soliidsetl õmmeldud ja värvide järgi kunstiliselt valitud, nii et protsessioon oli enneolematu ning oli näha, et osavõtjad ise nautisid seda täielikult. Õhtul oli bankett. Külaliste vastuvõtu tseremoonia toimus 16. sajandi kostüümides, nii et trompetistid ja heerolid teatasid iga kord külaliste saabumisest, s. t. selliste külaliste, kes võtsid protsessioonist osa, näiteks Baieri keiser Ludwig,¹⁰³ kes tuli oma kaaskonna ja paažidega. Oli huvitav vaadata, kuidas suhtles banketil Baieri tõeline kuningas keisriga – tseremoonia kuningaga. See bankett oli väga huvitav, kõik protsessioonis osalevad inimesed lõbutsesid nähtavasti kogu südamest. Siin olid ka kaks tõelist kuningat: ekskuningas Ludwig ja too, kellele ta oma trooni pärast revolutsiooni üle andis.¹⁰⁴ Ma sõitsin Münchenisse just pidupäevadeks, palju räägitakse sakslaste korralikkusest, kuid seda ei olnud märgata raudteerongide seisukohast, mis jäid kogu aeg hiljaks. Gleisweilerist Münchenisse on kõigest kuusteist tundi sõita, aga mina sõit-

sin kaks ööpäeva ega näinud seal kuskil seda korralikkust, millest räägitakse.

München on kuningas Ludwigile tänu võlgu Münchени kunstnike ulatusliku tegevuse eest. Paneb imestama, kuidas suutis Ludwig selliste suhteliselt kasinate vahenditega niivõrd muuta isegi linna välimust. Münchени elanikud ei armasta teda sellepärast, et tema juures käis Lola Montez.¹⁰⁵ Ludwig oli hea inimene ja kui ta välja vahetati, siis see oli lihtsalt rahade küsimus ja ei midagi muud. Ludwig tegi Münchени jaoks palju, nii väike riik ja nii palju ehitusi.

München on seniajani jäänud Saksamaa kunstikeskuseks. Münchени elanikud ei armastanud Ludwigit sellepärast, et ta tegi liiga palju nii väikese riigi jaoks.

Münchenist sõitsime koos Bockiga läbi Šveitsi Milanosse.¹⁰⁶ Nelja Kantoni järve¹⁰⁷ juurest tahtsime minna jalgsi üle Sankt Gotthardi.¹⁰⁸ Hotellist, kus me peatusime, läksin ma natuke joonistama. Bock ootas ja ootas mind ning arvas, et ma läksin teele (see oli suur maantee), ja hakkas mulle järele minema. Kui ma sain seda teada, kadus mul lootus talle järele jõuda, sest ta armastas käia kiiresti, seda enam, et ta tahtis mulle järele jõuda, seepärast siis jäin ma keset seda karmi loodust üksinda.

Ilm oli vihmane ja tuuline, jõgi tormas kaljude vahel, nii et ühele inimesele avaldas see grandioosne loodus sada korda tugevamat mõju kui seltskonnaga liikudes. Sisuliselt olin ma oma meeleoluga väga rahul. Ma vaata-

¹⁰² Münchenit mainitakse dokumentides esmakordselt 1158. aastal

¹⁰³ Silmas on peetud kostümeeritud „keisrit“, kes mängis Baieri Louis IV, Saksamaa kuningat (alates 1314. aastast) ja Saksa-Rooma keisrit (1328–1347).

¹⁰⁴ Ludwig I (1786–1868), Wittelsbachide dünastiast, Baieri kuningas aastail 1825–1848. Teda nimetati kuningas-metseeniks, tema valitsemise ajal sai Münchenist Saksamaa kultuuripealinn. Ta meelitas riiki õpetlasi, kirjanikke, kunstnikke, arhitekte, soodustas raudteede ehitamist. Revolutsiooni käigus loobus 20.03.1848 troonist poja Maximilian II-e (Baieri kuningas 1848–1864) kasuks.

¹⁰⁵ Elizabeth Rosanna (Eliza) Gilbert (1821–1861), esimese abielu järgi James, gastroleeris Euroopas hispaania tantsude esitajana Lola Monteze nime all. Tema austajate hulka kuulusid Balzac, T. Gautier, Dumas, Wagner, Liszt ja paljud teised. 1846. aastal armus temasse kirglikult eakas Baieri kuningas Ludwig I, kes andis talle Landsfeldi krahvinna tiitli, ehitas talle Münchени kesklinna uhke maja ja määras suure pensioni. Lolaga seotud skandaal oli üheks Ludwigi troonist loobumise põhjuseks.

¹⁰⁶ Köleri 21.04./03.05.1859 kirjutas N. Grotile on marsruut täpsustatud. Vrd.: Pisma, lk. 28–29.

¹⁰⁷ Luzerni ehk Vierwaldstätteri järv Šveitsi keskosas.

¹⁰⁸ Sankt Gotthard, kõige tähtsam mäekuru Šveitsi Alpides, pikkus 32–48 km, laius 10–12 km. Kõrgus 2106 m üle merepinna; lõunakül on järsk, põhjakül lauge.

sin Kuradisilda, meelde tuli Suvorov.¹⁰⁹ Seda silda vaadates on võimatu aru saada, kuidas sai sellest üle Vene sõjavägi ja kahurid. See näib olevat uskumatu, kui vaadata seda kitsast lauakest, mis on ühelt kaldalt teisele üle visatud, ja selle silla all on märatsev põhjatus, kui keegi sinna kukub, siis jäävad temast ainult tükid järele. Silla all langeb vesi nii, et üles kerkib udu või veeaur, päikesekiirtes on näha vikerkaarvärvides kiiri. Seal on nüüd uus sild, vana Kuradisild on ikka veel uue all alles, kuid ma ei söandanud mööda vana silda üle minna.

Seal vaatasin ma veel kuulsat Unser-lod,¹¹⁰ millest on kirjutanud Goethe ja mis on kuulus selle poolest, et siin oli tunnel läbi raiutud, aga praeguste raudteetunnelite ajastul on see tunnel siinsamas lähedal täiesti tähtsusetu, kuid Goethe ajal oli see väga kuulus.

Van-der-Materis leidsin ma oma sõbra Bocki. Puhkasime järgmise päevani ja olime hommikul ebameeldivalt üllatunud uuest nähtusest, mis takistas meie edasist reisi – sadas lund, lausa kohutaval kombel. Ma tahtsin siiski paar päeva oodata, et minna jalgsi üle mäekuru, kuid Bock oli kannatamatu, ta ei tahtnud oodata ja ostis posti pealt pileti. Ma ei tahtnud üksi siia jääda ning olin tahestahtmata sunnitud tegema sedasama. Üleval mäekurul oli juba nii külm, et tõlla aknad olid jääs, näha ei olnud midagi, oli kuulda ainult tuule vilistamist.

Õhtu eel jõudsime lõuna poole mäest laskumisele ja nägime lõpmatut tumehalli kuristikku, Bock hakkas juba kahetsema, et oli istunud postitõlda, sest iga käänak võttis lihtsalt hinge kinni. Tõld oli täis, reisijaid oli kuus inimest. Oli videvik. Šveitsis sõidetakse

kiiresti, sõita tuli mäest alla, ma pole küll arg, aga sedapuhku oli hirm nahas, muudkui käänakud ja kuristikul pole lõppu, kui peaks mingi õnnetus juhtuma, siis on kindla peale surm. Jalgsi poleks siin üldse hull minna, aga sõita on hirmus. Kui seal oleksid sõitnud venelased ja neil, nagu see nende hooletuse tõttu sageli juhtub, oleks midagi lõhkenud, siis oleks käinud kākaskaela ja lennanud sinna...

Teised reisijad ei vaadanud nagu meiegi tee peale, pöörasid pilgu ära, oli nii õudne. Pealegi oli istuda väga kitsas, aga tõllas tuli istuda järjest kaksteist tundi. Siin tuligi mul esimest korda rääkida itaalia keeles, naabriks oli noor roomlanna, ma hakkasin rääkima ja polnud vigagi, tuli talutavalt välja. Bock oskas itaalia keelt minust vähem.

Kell kaksteist öösel jõudsime lõpuks Bellinzoneasse,¹¹¹ laskusime natuke allapoole ja seal oli lume asemel juba vihm ja äike (oli oktoobrikuu). Järgmisel hommikul asusime teele jalgsi. Ilm oli suurepärase, päike paistis eredalt, oli soe (me olime jõudnud lõunasse, siin on oktoobris veel ilusad ilmad).

Ma rääkisin Bockile augu pähe, et tõusta tee ääres veel Monte Ceneri¹¹² mäe otsa, et nautida igale poole avanevat vaadet. Bock jäi nõusse. Me ei läinud mööda teed, mägi ei olnud eriti järsk, oli rohtu kasvanud. Me kõndisime kiiresti, Bock väsis natuke ära, kuid ma ütlesin: „Sa istu siin, ma tõusen sinna mäe otsa, sa tule mulle pärast järele.“ Ma kõndisin veerand tundi, Bocki ei olnud, ka teise ja kolmanda veerand tundi, aga Bocki ei olnud ikka veel, lõpuks jõudsin tippu. Ma läksin mäe otsa terve tunni. Mäetipp oli kaetud lumega, puhus tugev tuul, nii et ma valisin tuulealuse

¹⁰⁹ Kuradisild (sks. k. *Teufelsbrücke*) kujutas endast umbes 25 m pikkust kitsast kivikaart üle kuristiku 22–23 m kõrgusel tormilise Reussi jõe kohal. Selle kaudu pääses Sankt Gotthardi mäekurule. 1799. aastal läksid Vene väed Šveitsi sõjakäigu ajal Suvorovi juhtimisel lahinguga üle selle silla. Eelväeosad läksid üle prantslaste purustatud silla, sidunud ohvitseride õlalintidega kokku lammutatud kuuri lauad. Põhjõudude üleminekuks remonditi sild kapitaalsemalt. 1830. aastal ehitati vana silla kõrvale uus, mida samuti nimetatakse Kuradisillaks.

¹¹⁰ See tähendab Ursern-loch ehk Urserni auk, umbes kolme meetri laiune tunnel, mille pikkus on ligikaudu 60 m ja mis viib Urserni küla juurest Kuradisillale. Šveitsi marsruudi täpsustusi ja mõningaid täiendavaid detaile vt. Roomast 21.04./03.05.1859 saadetud kirjas N. Grotile. (Pisma, lk. 28–31.)

¹¹¹ Bellinzona, linn Lõuna-Šveitsis, kus elanikud räägivad itaalia keelt. Ticino kantoni kõige tähtsam linn. Keskajal kuulus linn Milano hertsogitele. Vrd. kirjas N. Grotile: „Jõudsime täiesti kurnatutena Bellinzoneasse *a mezzo notte*, kirjutasin itaalia keeles, sest see oli esimene koht Itaalias, kus me peatusime.“ (Pisma, lk. 30.)

¹¹² Monte Ceneri, 553 m kõrgune mägi Ticino kantonis, Itaalia piiril.

külje. Siin oli imeilus vaade, kuid üksinda ei pidanud ma siin kaua vastu. Ootasin Bocki, hüüdsin teda, vastust ei tulnud, ootasin jälle, et ehk ta tuleb, lõpuks nägin, et juba jõuab kätte õhtu, on aeg mäest alla laskuda.

Ma nägin sealt teed ja kohta, kus me kavatsesime ööbida, ning seadsin sammud otse sinnapoole, ma laskusin mäest alla enamasti joostes, hüppasin üle väikeste kivide, olin väga lõbusas meeleolus, kuigi olin üksinda. Allpool nägin mingeid onne, ühe juures silmasin vanamutti ja et midagi öelda, küsisin ma, et kuhu see tee viib. Vanamutt näitas mulle sinnapoole, kuhu ma olingi minemas, ta rääkis mingit segakeelt, oli see siis itaalia või prantsuse keel.¹¹³ Siis jätkasin ma oma teed. Mulle sattusid vastu kolm noormeest ja ma küsisin lugupidamisest jälle tee kohta ja nad rääkisid nii, et ma ei saanud aru ning, jätkasin oma teed, kuid nad hakkasid varsti karjuma. Ma mõtlesin: „Mida nad tahavad?” Ja laskin kiiremini jalga, kuid nad hakkasid mind koertega taga ajama, õnnetuseks oli mägi siin õige järsk, nii et kiiresti liikuda ei saanud. Nad hakkasid mind ülevalt kividega loopima, need ei lennanud otse minuni välja, kuid kukkudes lendasid rikošetina mööda, ainult et ma ei saanud enam oma teed jätkata. Oma elu säilitamiseks pidin ma pöörduma tagasi, et näha, kust kivid lendavad, nii et mõnikord pidin ma hüppama paremale, mõnikord vasakule ja siis jälle kummardama. Ma mõtlesin: „Mida teha? Ära minna ei saa, peab proovima neile vastu astuda.” Ma tegin näo, nagu mul oleks mingisugune relv, ja läksin otse nende peale. Kui ma neile lähemale jõudsin, siis karjusin neile, et mida nad minust tahavad, nad karjusid mulle vastu midagi arusaamatut ja näitasid käega vasakule, et ma läheksin sinna, ja ma seadsin siis oma sammud sinnapoole. Varsti jõudsin kohani, kus oli püstloodis kalju, aga nende jaoks pidi kalju ülemine osa olema muidugi tasane, seepärast ma kartsin, et nad lähevad sinna, et pilduda sealt mind kividega. Lisasin sammu, et sellest nurgast mööda saada, kuid neid ma ei näinud. Seda teed mööda sattusin ma teise orgu ning

pidin väga kiiresti jooksma, et ööseks mitte mägedesse jääda.

Suurel teel leidsin ma Bocki, kes mind juba ootas, ta oli võõrastemaja üle vaadanud ja talle näis see olevat väga räpane, ta küsis, et mida ma sellest arvan. Ma vastasin talle, et kõigepealt peab õhtust sööma ja siis võõrastemaja üle vaatama. Ma rääkisin trahteris oma loo ära ja mulle öeldi seal, et sellel mäel on halb kuulsus, sest seal hulguvad salakaubavedajad, mind kohates pidasid nad mind arvatavasti piiluriks, kes oli saadetud nende laokohti otsima. Kui nad oleksid tahtnud mind ära tappa, siis oleksid nad võinud seda väga hästi teha, sest nemad olid kolmekesi, neil olid relvad ja koerad, aga mina olin üksi, ilma igasuguse relvata, kuid nähtavasti tahtsid nad ainult seda, et ma läheksin teisele poole. Magada me ei tahtnud ning, kinnitanud keha, otsustasime jätkata oma teed öösel, sest varsti pidime jõudma hea võõrastemaja juurde, kus võib ka lõunat süüa. Juba pimenes. Me läksime, relva meil ei olnud, üldse ei olnud meil midagi peale pleedide [*sic!*] kaasas, kõik asjad, kohvid olid ette ära saadetud.

Lõpuks läks nii pimedaks, et teed ei olnud peaaegu üldse näha. Võõrastemaja ei olnud. Me vandusime kurja, et olime teele asunud, nii jõudsime hädavaevu jalgu järele vedades mingi näruse võõrastemaja juurde, kus värvas seisis laterna valgel keegi itaallane, must nagu ta müts ja pilk nagu röövlil. Bock küsis mult, et mida teha. „Lähme sisse,” vastasin mina, „sest ära minna me ei saa, sest ta nägi meid ja kui ta tahab meile midagi halba teha, siis saab ta seda teha, sest meie ei suuda oma väsinud jalgadel ära minna, seepärast on parem sisse minna, tulgu mis tuleb.” Astusime võõrastemajasse ja leidsime eest heatahtliku vanamehe ja poisikese. Palusime midagi süüa. Ta pakkus, et teeb meile omleti (munaroa). Köök oli otse meie silmade ees, nii et me nägime, kuidas ta toitu tegi. Bock ütles: „Ma ei suuda seda süüa, see on nii must.” Mina mõtlesin: „Me läheme ju Itaaliasse, sealne räpatus on teada, ega siis saa nälga surra.” Ma sõin oma munaroa rahumeeli ära. Siis

¹¹³ Nähtavasti on mõeldud retoromaani keelt. Kirjas räägib Köler saksa ja itaalia segakeelest.

juhatati meid magamistuppa läbi vanade, poollagunenud koridoride, lõpuks näidati meile kätte voodi, mis oli nii lai, et me võisime sinna heita kahekesi ja kuidas tahtsime, kas pikuti või põigiti. Tahtsime ukse kõvasti lukku panna, kuid see polnud üldsegi võimalik, uks oli niivõrd rikutud. Panime ukse ette tooli, kuid kumbki meist ei maganud, niipea kui hahetas, läksime siit välja tänavale, hommikut söime juba Luganos,¹¹⁴ kuhu me jõudsime jalgsi ja näljastena.

See kõik oli 1858. aastal. Luganos ei olnud me kaua. Sõitsime laevaga üle järve ja läksime jälle jalgsi edasi. Siin unustasime Lago di Como järvel kõik ebameeldivad mälestused, eriti siis, kui nägime Lago di Gardat¹¹⁵ (see oli Põhja-Itaalias). Milanos vaatasime valgest marmorist toomkirikut.¹¹⁶ Noori jalgu kiskus sedapuhku edasi, torni. Teel sinna häämmastas meid, et igal pool trepil olid kirjad, me olime neid lugedes üllatunud, et kuidas võivad kiriku seintel olla sellised kirjad.

Ma ei suuda kirjeldada toomkiriku kõiki torne, seda teevad teised paremini, kuid see katedraal jätab enneolematu mulje.

Sealt suundusime me Genovasse, et istuda aurikule. Kuuvalge öö oli võluv ja enneolematu, oli nii soe ja vaikne, et sõit Livornoni oli jalutuskäik, nauding.

Livornos kohtasime ootamatult Neffi (nüüd on ta juba surnud), vaevalt olime saanud kummarduse lõpetada, kui ta hakkas kiitlema, missugused marmorkujud ta oli endale Roomas tellinud. Hiljem saime teada, kuidas ta need kujud tellis. (Me saime seda teada seasetelt skulptoritelt, kellega me olime tutvunud.) Neff kiitles oma sidemetega Peterburi õukonnas ja veenis skulptoreid tegema talle tööd odavamalt, lubades hiljem hankida

suured tellimused õukonnalt. See õnnesus tal täielikult, ta tahtis veel kasutada ära nende kunstnike odavat tööjõudu, et teenida ära suurvürstinna Jekaterina Mihhailovna¹¹⁷ heakskiitu, ta tellis neilt kujusid suurvürstinna jaoks otsekui enda tarbeks, et saaks odavamalt kätte. Kuid kujur Voss¹¹⁸ oli sellest teada saanud ja need head tellimused lõppesid kurvalt ära. Neffile korraldati pärast seda stseen, uskumatult ebameeldiv, nii et läksid käiku sõnad, mida on ebamugav korrata (räägiti saksa keeles). Mulle jutustati seda Tallinnas (Revelis), Neff maalis seal „Ingleid Issanda haul”, nii et tal oli vaja tiibasid, Tallinnas (Revelis) elas ta aga kellegi perenaise juures, ta palus sel naisel osta turult hani, too ostiski, Neff tahtis hane ära kasutada ja kutsus külalised. Perenaine tegi muidugi kõik nii, nagu oli külaliste vastuvõtmiseks vaja, aga pärast ei maksnud Neff perenaisele mitte midagi ära, seega kostitas ta oma külalisi perenaise kulul. Roomas kutsus ta oma endised vanad tuttavad restorani, kõige paremasse, kus tõesti toideti hästi. Need tulid kohale, lõunastasid ja kui nad olid lõpetanud, hakkas Neff nende juuresolekul lõuna hinda tingima. Külalistele oli see muidugi väga ebameeldiv, nad maksid ise ja lahkusid. Ühed räägivad sellest nii, aga teised ütlevad, et ta kutsus nad lõunale ja nemad pidid kõige eest maksma.

Pärast tutvumist Firenze kunstiväärtustega jätkasime mina ja Bock oma teekonda Livornost Civitavecchiasse,¹¹⁹ ainult et sedapuhku ei olnud öö meie jaoks nii võluv, nagu see oli olnud teel Genovast Livornosse.

Tõusis torm, see oli nii äge, et kõik esemed kajutis veeresid ühele ja teisele poole, tuli kustus, tekilt kostis kohutav mürin,

¹¹⁴ Lugano, linn Šveitsis samanimelise järve kaldal.

¹¹⁵ Järved Põhja-Itaalias: Como (Lago di Como), suuruselt kolmas järv, Garda (Lago di Garda), Itaalia kõige suurem järv.

¹¹⁶ Milano kuulus gooti stiilis toomkirik (*Duomo di Milano*), suuruselt Euroopa kolmas, ehitamist alustati 1386. aastal, ehitamine kestis kuni XX sajandini välja.

¹¹⁷ Suurvürstinna Jekaterina Mihhailovna, (1827–1894), keiser Nikolai I vennatütar, suurvürst Mihhail Pavlovitši tütar, pärast abiellumist 1851. aastal hertsoginna Mecklenburg-Strelitz. Elas koos abikaasa ja lastega Peterburis, tal oli oma õukond.

¹¹⁸ Võib-olla on peetud silmas Hans Wilhelm Vossi (1817–1892), kes tegeles puuskulptuuridega.

¹¹⁹ Civitavecchia, kuurortlinn Tüüreeni mere ääres.

ketid ja muud esemed veeresid ühelt küljelt teisele, näis, et laev murdub kohe pooleks. Õhk kajutis oli minu jaoks talumatu, ronisin kuidagi neljakäpukil üles tekile, seal haarasin krampplikult poordist kinni, surusin selja vastu väljaulatuvat serva ja olin sedasi kogu aeg, nii et lained löid sageli üle minu, kuid minu haigus oli nii hirmus, et ma suhtusin elusse üsna ükskõikselts. Täielikus pimeduses ja fosforilikult helkivate lainete keskel maalis minu kujutlusvõime mulle igasuguseid nümfe ja muud, kuid lõpuks jõudsin hommikuks Civitavecchia lähedusse, aga sadamasse siseneda ei saanud, sest torm ei raugenud. Kui me linna jõudsin, siis läks juba külmaks, nii et Civitavecchia, mis oli niigi kole linn, näis mulle, läbimärjale ja külmast värisevale mehele veelgi ebameeldivam. Samal päeval sõitsime postitõllaga edasi Rooma, kuhu me jõudsin hilisööl.

Roomas nägime mõnes kohas lund, mida me polnud üldsegi oodanud siin näha. Meid pandi maha tänaval, Jacondates [?]. Meil oli selles pimeduses ilma kellegi abita raske minigit peavarju otsida. Hotellis, kus me lõpuks maandusime, oli väga külm, nii et esimene mulje Roomast oli täielik pettumine linnas. Nii nagu me sõna otseses mõttes kannatasime külma, nii oli ka kunstiteoste osas galerii külastamisel, mis oli küll suurepärase, kuid me olime lootnud siin näha palju rohkemat.

Kuidas asjalood ka ei olnud, kuid me püüdsime seada end siin sisse võimalikult mugavamini, üürisime Via Sistina¹²⁰ tänaval ateljee ja mõistagi püüdsime sisse seada ahju, sest ilma selleta oli täiesti võimatu töötada, magada veel sai, kuigi oli ebamugav, sest vesi toas külmus ära, nii külm oli ateljees, Peterburis ei olnud mul tulnud midagi sellist taluda.

Ükskord oli niisugune juhus, et ma ärkasin hommikul üles ja nägin, et aknaklaasid

Roomlanna. EKM 06721-M03144

olid higist märjad, et aga toas oli jahe, siis olin ma hämmelduses, et kuidas võisid klaasid higiseks minna? Selgus, et aknaklaasid ei higistanud seestpoolt, vaid väljast, sest sel ajal puhus Aafrikast soe lõunatuul ja tänaval oli soojem kui toas.

Siin Roomas oli minu üheks esimeseks tööks „Lövi poisiga” Goethe¹²¹ novelli järgi. Mind ahvatles seda süžeed kasutama väga tore lövi siinses loomaaias. Peale selle maalisin ma siin veel väikeseid asju, mingeid *ciociar’e*,¹²² kord poissi, kord tüdrukut ja lõpetasin „Kristuse ristil”, mis oli alustatud juba Pariisis.

Ma ei olnud mitte kunagi tegelenud akvarelliga, Roomas hakkasin esimest korda seda praktiseerima kostüümiklassis, kus iga õhtu istusid kaks tundi Itaalia erinevates kostüümides modellid. Ma harjusin nende värvidega üsna kiiresti, nii et mõned küsisid minult, mil-

¹²⁰ Via Sistina, tänav Roomas, kus elas palju vene kunstnikke.

¹²¹ Köleri maal „Lövi ja poiss” (1859). See on maalitud Goethe poeemi „Novell” motiividel, poem oli esmakordselt avaldatud 1828. aastal, see räägib headuse ja kunsti jõust, poisist, kes taltsutas flöödimänguga lövi, meelitas ta koopast välja ja võttis tema käpast välja pinnu.

¹²² Rooma provintsi Ciociaria elanikud. Maale, mille nimetuses on see sõna, on küllaltki hulgaliselt kunstnikel, kes töötasid Roomas. Köleril on mitu maali, mis kujutavad itaallannasid (roomlannasid) ja itaallasi, Itaalia lapsi – ei ole selge, milliseid oma töid ta siinkohal silmas peab.

Itaallanna mandoliiniga, akvarell. EKM 153-188-M0133

liste värvidega ma maalin, neile näis, et mul on mingid erilised värvid.

Nendest akvarellidest ostis mõned ära suurvürstinna Maria Nikolajevna, kui ta käis Roomas.

Ühel hommikul jutustas tuntud kunstnik Greco kohvikus¹²³ kohviku küllastajatele koomilises laadis, kuidas üks vene kunstnik oli kiidelnud suurvürstinna Maria Nikolajevnale, et töötab kiiresti, ta ütles, et tegi terve figuuri kahe tunniga valmis. Ma täheldasin kohe, et mina olin tema jutustuse aineks, ja parandasin jutustajat, öeldes, et ma ei kiidelnud suur-

vürstinna ees, ja ütlesin talle, et tegin figuuri kahe tunniga valmis enda õigustamiseks ning pärast ei lõpetanud seda kõige paremal moel seetõttu, et olin nii kiiresti valmis teinud. See oli seda selgem, et suurvürstinna pidas kahe tunniga tehtud joonistusi headeks, kuid pärast küsis, et kas mul ei ole teisi, mis on tehtud nelja tunniga. Ma ütlesin, et on, ja suurvürstinna valis just nende hulgast.

Pärast seda külastas suurvürstinna minu ateljeed Via Marguttal,¹²⁴ ta tundis suurt huvi kõige vastu, mida ma talle näitasin. Ta istus molberti ees madalal pingil, vaatas läbi kõik eskiisid ja nägi lõpetatud „Kristust ristil”. Ma palusin tal parandada medali asja ja siis soovitas suurvürstinna mul saata „Kristus ristil” Peterburi akadeemiasse kuldmedalile konkureerima.¹²⁵ Ma vastasin, et kuigi „Kristus ristil” on valmis, ei olnud ma vastu võtnud konkursi reegleid ja seepärast ei pea ma end õigustaks seda näitusele saata, ma sooviksin ainult, et akadeemia oleks õiglane minu varasemate tööde suhtes, mis on lõpetatud akadeemia rangete reeglite järgi; kuid taotlus akadeemiale ikkagi esitati ja nõukogu lükkas selle jälle tagasi. Niisiis võttis minu isiklik uhkus mult ära tervise parandamiseks ja kunstiga tegelemiseks väga vajalikud vahendid.

Mõni aeg hiljem läksin ma enda jalge ette vahtides mööda Via Quatro Fontanet.¹²⁶ Äkki kuulsin: „Kuhu te lähete, kulla mees?” Tõstsin pilgu ja minu kõrval oli kaarikus istuv suurvürstinna. Ma sattusin sellest ootamatust küsimusest segadusse ja vaatasin suurvürstinna naabrinna otsa (temaga koos oli õuedaam). Suurvürstinna naeris. „Kas te teate, kus elab Cornelius¹²⁷?” küsis suurvürstinna.

¹²³ Caffè Greco, tuntud kohvik Via dei Condotti tänav number 86, Hispaania väljaku (Piazza di Spagna) kõrval, asutatud 1760. aastal. Seda külastasid kõik kuulsused, kes käisid või elasid Roomas.

¹²⁴ Via Margutta, tänav Roomas Hispaania väljaku lähedal.

¹²⁵ Sellest, et suurvürstinna Maria Nikolajevna külastas tema ateljeed, nende vestlustest ja kunstide akadeemia presidendi heatahtlikust suhtumisest temasse kirjutas Köler 21.04./03.05.1859 kirjas N. Grotile. (Pisma, lk. 32.) Samas rõhutab ta, et alustas juttu medalite ebaõiglasest jagamisest mitte niivõrd enda pärast kui tulevaste üliõpilaste nimel, ja väljendas lootust, et president suudab asja parandada. 19./31.12.1860 kirjas N. Grotile Roomast tuleb kunstnik jälle tagasi suurvürstinna visiidi juurde tema ateljeesse ja väljendab kartust, et kuna ta oli väga kurnatud, siis võis ta jätta endast ebasoodsa mulje. Köler koguni palub oma korrespondenti uurida doktor Haartmanilt, kas too ei ole kuulnud mingeid arvamusi tema kohta. (Pisma, lk. 34.)

¹²⁶ Via Quatro Fontane – Nelja Purskkaevu tänav.

¹²⁷ Peter Joseph von Cornelius (1783–1867), saksa kunstnik, „Püha Luuka Liidu” ehk „Natsareenlaste Ringi” liige, see oli saksa kunstnike liit, kes olid pühendunud kunsti religioossele uuendamisele. 1820. aastatel ▶

Ma ütlesin, et ei tea, ja eemaldusin, jättes ta maha sinna, kus ta oli mu peatanud.

Pärast tuli mulle meelde, et ma teadsin Corneliuse aadressi, aga sel hetkel, kui mult seda küsiti, ei suutnud ma midagi taibata ja sattusin segadusse. See oli seda naljakam, et suurvürstinna oli juba varem kahetsenud, et vene noortest kunstnikest ei ole kedagi Corneliusele ja Overbeckile¹²⁸ soovitada, sest minus ei näinud ta lugupidamist suurte saksa meistrite vastu, nagu ta oli lootnud. Mina ei olnud nendest meistritest kuigi heal arvamisel sellepärast, et näiteks Cornelius on oma töödes tõesti suurejooneline, kuid selle suurejoonelisuse saavutab ta peamiselt teatraalsete vahenditega, utreerimisega, nii et mõnikord on perspektiiv selline, et kus see peab olema üks süld, siis temal on vähemalt viis sülda, nii juhtub tema töödes, et pea on keeratud selja taha, jalad tulevad sageli välja kõhust, üldse lonkab tema aru mõlemat jalga, nii et ma olen itaallastelt kuulnud, et nad ei saa Corneliuse joonistustest aru, et tema joonistustel peavad olema *forestiere*¹²⁹ lihased, see tähendab välismaa lihased. Cornelius tunneb anatoomiat nii halvasti. Tema tööd on talutavad ainult väikestena, enam-vähem eskiisidena, neis ei ole vead nii silmahakkavad. Tema koloriit on võimatult halb, nii et tema värvidega maalitud suured esemed, nagu näiteks tema „Viimsepäeva kohus” Müncheneri Ludwigi kirikus, on tema matslike kirevate värvidega ära rikutud.

Overbeck kaldub liiga teisele poole, tal ei tule välja elavad inimesed, vaid mingid udukogud, kuigi mõnikord on need päris graatsilised.¹³⁰

Talvel seisneb kunstnike elu Roomas peamiselt töötamises ateljees, galeriides, varemets, üldse Rooma ümbruskonna küllastamises, aga suveks sõidetakse ära, jäetakse Rooma kui liiga palav linn maha, sõidetakse sealt mere äärde või mägedesse. Kui ma elasin esimest suve Roomas, siis tundsin alati vajadust liikuda tänava päikesepoolsel küljel ja mitte vastasküljel, varjus. Seda ei ole mitte ainult mina märganud, vaid ka paljud teised, et esimest korda Roomas viibides ei tunne eriti palavust, kuid kaks aastat pärast seda, kui ma olin Roomasse tulnud, hakkasin ma lõpuks käima tänava sellel poolel, kus oli vari, aga alguses, esimesed kaks aastat meeldis mulle rohkem käia päikesepoolsel küljel.

1859. aasta augustis sõitsime mina ja von Bock laevaga Napolisse. Ma ei hakka kirjeldama kaunist sissesõitu Napoli lahte, Vesuuvi, kuud ja koiduvalgust, ütlen ainult niipalju, et erinevalt Roomast, kus kõik on nii tõsine ja kus on raske mõista linna ilu, on Napoli suurejoonelisus dekoratiivsem ja hämmastab kohe igaühte.

Me sattusime Napolisse sel ajal, kui Vesuuvi purse oli ammu unustatud; kuid sama päeva õhtul me nägime, et Vesuuvil on palju tulesid, ja küsisime, et mis see on. Meile öeldi, et see on laava purskamine. Meile oli see väga

► kutsus Baieri kuningas Ludwig ta Münchenisse, kus ta asus kunstide akadeemia eesotsa. Tema tehtud freskosid antiiksužeedele ja „Viimsepäeva kohut” Ludwigi kirikus (1836–1840) peeti saksa akadeemilise kunsti näidisteks. Trükitektis on kirjeldatud Köleri külaskäiku Corneliuse juurde Berliinis tagasiteel Itaaliast Peterburi. Vestlus lõppes vaidlusega Garibaldi üle, kellele Köler kaasa tundis ja keda Cornelius maha tegi. (Vt. üksikasjalikumalt: RS 1886, nr. 11, lk. 349.)

¹²⁸ Johann Friedrich Overbeck (1789–1869), saksa kunstnik, kes elas alates 1810. aastast Roomas ning mõjutas nii saksa kui ka itaalia maali arenemist 1820. ja 1830. aastatel. 1813. aastal hakkas katoliiklaseks. „Nastareenlaste” juht ja „patriarh”. See ei ole rühma enda võetud nimi ning alguses oli sel irooniline varjund, mis viitas soengule (pikad juuksed) ja rõivastusele (must barett ja keep), need töid moodi ringi liikmed. Hiljem kandsid neid kõik Roomas elavad kunstnikud. Overbecki loomingust oli vaimustuses V. Žukovski (vt.: R. Džuliani. „Progulki po Rimu” Gogolja i Žukovskogo. – R. Džuliani. Rim v žisni i tvorčestve Gogolja, ili Poterjannyj raj; Materialy i issledovanija. Moskva, 2009, lk. 45–47.) Žukovski vaimustus „nastareenlastest” ja eriti Overbeckist mõjutas ka tsaari perekonna maitset, selle liikmed ostsid hulga saksa religioossete kunstnike maale. Suurvürstinna Maria Nikolajevna seisukoht, mida Köler nimetab, kajastab seda olukorda. 1850. aastateks oli „nastareenlaste” kunst Euroopa maalikunsti kontekstis langenud juba teisejärguliseks.

¹²⁹ *Forestiere* – välismaalane, sissesõitnu (it. k.).

¹³⁰ Siin esitatud arvamused saksa kunstnikest erinevad mõnevõrra trükitektis esitatutest, kuid nende kriitiline toon on säilinud. Vrd.: RS 1886, nr. 11, lk. 347.

meeldiv kuulda ja me sõitsime kiiresti seda lähemalt vaatama, sest purse toimus mäe küljel ja oli vaikne, järelkult oli see täiesti ohutu. Kuid purskele lähenedes oli pilt siiski õudne. Sünge laava voolas väga aeglaselt, lähenes puule, mis hakkas värisema, ja nagu laava puudutas tüve, lahvatas kogu puu ladvani põlema niisuguse leegiga, nagu oleks see ilutulestik. Me imetlesime seda pilti öösel, sest päeval näeb purse hoopis teistsugune välja, päeval ei ole tuld näha. Laiali valgudes lähenes laava majale, tungis majja sisse, laava ja tule surve lagunes maja koost. Seda kõike nähes päästis pererahvas mida sai, kuid eriti rabelemata, alludes vääramatule jõule ja samm-sammult taganedes. Laava oli küll tuline, kuid äärtelt nii kõva, et ma püüdsin selle peale astuda, laava kandis mind, kuid muidugi põlesid minu jalatsite tallad ära. Me murdsime tüki laavat lahti ja panime selle sisse Itaalia mündi *grani*, kuid kepp, millega me laavat lahti murdsime, süttis ereda leegiga. Selle purske ajal said kannatada siinsed kuulsad *Lacryma Christi*¹³¹ viinamarjakasvandused.

Veel ähvardas meid oht teel. *Amalfist*¹³² võis minna mööda maismaad Sorrentosse,¹³³ kuid osaliselt oli see võimatu, sest tee ei olnud röövlite pärast ohutu, ja sellepärast otsustasime seilata paadiga *Positanoni*.¹³⁴ Ilm oli tormine, suurivaevu leidsime paar kalurit, kes nõustusid meid ära viima. Meid pandi kuival maal paati istuma, laine võttis meid kaasa. Varsti jäime merehaigeks, see oli väga ebameeldiv, kuid uuesti randuda ei olnud enam mingit võimalust, sest siin olid järsud mäed, meil oli väga kahju, et olime selle sõidu ette võtnud ega olnud jäänud kas või üheks päevaks. Vaadates enamasti seltsimehe nägu,

mis oli täiesti roheline, suunurgad allapoole rippu, üldse oli nägu kirjeldamatult õnnetu, see tähendab lausa naljakas, kuigi ma ise kannatasin ju ka samal ajal, kuid seltsimehe nägu vaadates puhkesin ma naerma. Õnneks jõudsimme õnnelikult kohale, laine kandis meid jälle kaugemale kuivale maale, liivarannale.

Sorrentost sõitsime *Caprile*.¹³⁵ Sellesse Itaalia ebatavalisesse nurgakesse. Kogu Itaalias ei ole ma näinud teist nii poeetilist kohta nagu Capri. Capril kohtasime vanu tuttavaid, sakslasest entusiasti, kirjanik *Allmersit*¹³⁶ ja doktor *Haeckelit*,¹³⁷ kes sobras iga päev merevees, kust otsis kõikvõimalikke väike-seid elanikke ja koguni nii pisikesi, et ta vaatles neid mikroskoobis; kuid meie peamiseks tegevuseks Capril viibimise ajal oli see, et me võtsime neljakesi ette mitmesuguseid ekskursionee ja joonistasime kõik, kes pliiat-siga, kes akvarellidega. Kuivõrd see saar on väga metsik ja kaljune, siis on siin külatajaid väga vähe ja me elasime seal lausa nagu metsikul maal, eriti paistis oma kostüümiga silma *Allmers*. Ülevalt poolt alustades: tal oli *Mercuriuse* tüüpi õlgkübar, ainult ilma tiibadeta, ta oli ostnud selle 5 *grani*, see tähendab umbes 5 kopika eest. Särk oli tavaline, vist öösärk, rinna pealt lahti, särki külge oli seotud käterätik, et seda kasutada, kui nägu higi-seks läks, siis seda pühkida, püksid olid ruudulised, lapitud, saapad olid rautatud, neil oli konts ees ja taga, nii et iga samm tekitas väga vastikut kriuksumist, ma märkasin korduvalt, et *Allmersil* puudus täielikult muusikaline kuulmine, kuid siiski ei rikkunud miski siin meie eksalteeritud meeoleolu. Sõites ükskord läbi *Azzurrast*¹³⁸ koos teise Berliinist saabunud kunstnikuga, olime me võlutud sinse

¹³¹ *Lacryma Christi* – „Kristuse pisarad” – Vesuuvi jalamil asuva kloostriviinamarjakasvandused, aga ka veini nimetus, mida nendest viinamarjadest valmistatakse.

¹³² *Amalfi* – väike linn Lõuna-Itaalias, Türeeeni mere samanimelisel rannikul.

¹³³ Sorrento – linn Türeeeni mere Napoli lahe mägisel poolsaarel.

¹³⁴ *Positano* – väike linn *Amalfi* rannikul.

¹³⁵ *Capri* – saar Türeeeni meres, Napoli lahe lõunaosas.

¹³⁶ *Hermann Allmers* (1821–1902), saksa poeet ja kunstnik.

¹³⁷ *Ernst Heinrich Philipp August Haeckel* (1834–1919), saksa loodusuurija ja filosoof, darvinist.

¹³⁸ *Grotta Azzurra*, see tähendab Sinine koobas Capril. Pikkus 56 m, laius 30 m, lae kõrgus veepinnast 15 m, sissepääsu kõrgus 1,3 m. Ainuke sissepääs on mere poolt ja sisse pääseb ainult paadiga. Madala sissepääsu tõttu on tormise ilmaga koopasse võimatu pääseda. Põhi on merevee all, tänu sellele annab koopasse tungiv valgus veele ja kogu koopale ilusa helesinise värvi.

Itaallanna portree (Itaalia tütarlaps). EKM 00460-M01786

Itaallane. EMK 04209-M02739

koopa muinasjutulisest ilust, eriti isesugune on siin vee varjund, kui selles ujud ja näed enda ees neid laineid. Resonants oli siin ka maagiline, sel ajal, kui mina suplesin, laulsid teised kvartetti. Et aga sellest võtsid osa berliinlased, siis lõppes kõik väga proosaliselt – berliinilikult. Üks berliinlastest märkis, et kui see koobas oleks Berliinis, siis teeksid nad tohutusuurid väravad ega oleks nagu siin, et tuleb väikeses paadis istudes kummardada, sisse pääseks ainult paaridena.

Me ei saanud Capril nautida kohalikku veini, kuulsat Caprit, sest parajasti olid viinapuud haiged, et sel ajal selle haigusega ei osatud võidelda, siis kõik viinamarjakasvandused hukkusid.

Ühel päeval sõitis sinna meie juurde vanatüdruk (Bremenist), meie vana tuttav Roomast. Ta oli erakordselt rõõmus, et leidis siin eest oma ustavad saksa vennad, ta kokeeris kohutavalt ega andnud meile rahu. See oli äärmiselt ebameeldiv, kuid kalur, kes oli ta sinna toonud, oli tulnud lootuses, et viib meid tagasi Sorrentosse. Nii me siis leppisime kokku, et asume teele järgmisel päeval kell neli. Meie olime paadi juures kohal, aga preili Sinkstakki ei olnud.

Meile öeldi, et teda nähti kuskil mägedes, ta jalutas seal oma tasside ja raamatutega. Samal ajal ütles kalur, et meil on aeg sõita, muidu keerab tuul ära ja me ei jõua Sorrentosse. Ma ütlesin: „Aga kuidas jätta preili üksinda siia?” Kuid kalur ütles, et võtab ta oma vastutusele ja tuleb talle järgmisel päeval järele. Nii me siis otsustasime teele asuda, kuid me jäime siiski hiljaks ja pidime maabuma teises kohas ning ülejäänud osa teest minema jalgsi. Kui me kolmandal päeval tulime hotelli tagasi, öeldi meile, et meid olla küsinud keegi daam ning oodanud meid kaua, ta lubanud tagasi tulla, kuid me põgenesime hotellist jälle jooksujalu, paludes seal öelda, kui see daam peaks veel tulema, et meid ei ole kodus. Muidugi taipasime kohe, et see daam oli preili Sinkstak, ja kuigi ma olin veendunud, et kalur ajas kõik meie süüks, et me lahkusime, jäämata teda ära ootama, kuid parem oli taluda ebaõiglast süüdistust selle asemel, et kohtuda selle olevusega.

Roomas juhtus selle daamiga niisugune anekdoot: Vatikani galeriis ajas ta ligi ühele saksa õpetlasele, arheoloogile, too seletas armastusväärset talle kõike. Siis ajas ta järgmisel päeval talle jälle ligi ja tüütas mehe

nii ära, et kui see õpetatud vanamees teda Roomas tänaval eemalt nägi, siis jooksis ta naise eest ära nii kiiresti kui jõudis mõnda põiktänavasse.

Greco kohvikus juhtus minuga niisugune lugu. Talvel oli selle kohviku väikeses toas külmade ajal väga kitsas, sest teisi sooje kohti, kus oleks võinud end soojendada, siin ei olnud, noh ja siis ilmus äkki sinna preili Sinkstak ja ütles: „Ma nägin siin kohta.” Kuid kohta siin muidugi ei olnud, sisuliselt istus ta kahe seal istuja põlvedele, tal olid alati kaasas väljarebitud ja määrdunud lehed Dante komöödiast, ta arvas, et itaallased seletavad talle seda komöödiat, kuid itaallased ise ei saa ka Dantest aru. Ükskord levis Roomas kuuldus, et Albani¹³⁹ kant ei ole ohutu, sest seal oli kuuvalguses nähtud Dantega jalutavat preili Sinkstakki.

Sinkstak sai oma sugulastelt väga vähe, nii et ta elas väga vaeselt, kuid ta oli kohutavalt tüütu, see preili Sinkstak.

Sorrentos joonistasin ma kuus nädalat etüüde, see oli minu esimene katsetus maastikužanris. Kui ma Sorrentost Roomasse tagasi tulin, sain ma Peterburist Kunstide Edendamise Ühingult Fjodor Fjodorovitš Lvovi kaudu teate, et nad on määranud mind ühingu pensionäriks (tookord sain ma neilt kaks aastat ainult 300 rubla), kuid kõige suurem kasu oli mul sellest, et ühing lubas ära osta kõik minu teosed, aga ainult väikesed. Kuid kahjuks ei saanud ma seda lubadust palju kasutada, sest ei tundnud endas kül-

laldaselt energiat, et teha midagi tõsist, liiga kergeid asju ei tahtnud ma Peterburi saata.

Suvel sõitsin ma Roomast Olevano¹⁴⁰ mägedesse, siin maalisin ma esimesel aastal ainult maastikuetüüde.

Saksa kuulus Friedrich Plerel,¹⁴¹ kes oli siis Itaalias kogumas materjali Odysseuse tegemiseks Weimari muuseumi galeriile, mida nimelt selleks ehitati, täheldas, et ta pole kunagi näinud, et keegi maastikumaalijatest teeks nii tõsiselt etüüde, nagu mina neid tegin.

Teiseks maalisin ma sel suvel „Itaallannat, kes ületab oja”,¹⁴² tema pojake hoiab naise kleidist kinni ja kergitab tema järel astudes oma särki, itaallanna pea peal on korv ja selles põialt imev imik. See maal läks pärast troonipärija Nikolai Aleksandrovitši¹⁴³ omandusse, pärast tema surma läks üle Maria Aleksandrovna, ¹⁴⁴ hiljem palus troonipärija (praegu aga keiser) Aleksandr Aleksandrovitš¹⁴⁵ õel maal talle loovutada, praegu ongi maal keisri valduses. Ma maalisin siin veel „Vett ammutava tütarlapse”,¹⁴⁶ ka see läks troonipärija omandusse.

Välismaal pidasin ma kasulikuks elada välismaa kunstnike seas, et aga Roomas olid enamasti saksa kunstnikud, siis ma liikusin saksa seltskonnas. Meil oli ühing, mis kandis nime „Colonna”,¹⁴⁷ sinna kuulus vahel kuni kakskümmend inimest, see koosnes inimestest, kes olid tegevad kunsti ja teadmiste eri valdkondades. Nii näiteks oli seal arheolooge, filolooge, luuletajaid, kunstnikke ja koguni

¹³⁹ Albani, s. t. Albani mäed (it. k. Colli Albani) Roomast kagus, roomlaste armastatud puhkekoht.

¹⁴⁰ Olevano Romano, asula Selestal mäel Lazio regiooni Rooma provintsis. Roomas elavate kunstnike seas väga populaarne koht vabas õhus maalimiseks.

¹⁴¹ Friedrich Plerel, õieti Preller (1804–1878), tuntud saksa maastikumaalija ja graafik, õppis Itaalias aastail 1827–1831, seejärel oli õppejõud Weimari kunstikoolis. Ta on „Odysseuse” ja Wielandi „Oberoni” süžeedele tehtud maalide autor. Aastail 1859–1861 külastas taas Itaaliat, pöördunud tagasi Weimaris, lõpetas freskod „Odysseuse” motiividel hertsogi lossis.

¹⁴² See Köleri maal on tuntud nimetuse all „Itaallanna lastega ojal”, see oli väljas näitusel Roomas 1862. aastal. Praegu säilitatakse Eesti Kunstimuuseumis.

¹⁴³ Nikolai Aleksandrovitš (1843–1865), troonipärija, keiser Aleksander II vanem poeg, suri tuberkuloosi ja troon läks üle tema vennale, tulevasele Aleksander III-le.

¹⁴⁴ Maria Aleksandrovna (1853–1920), suurvürstinna, keiser Aleksander II tütar. Köler õpetas talle joonistamist 1862. kuni 1874. aastani, kuni tema abiellumiseni.

¹⁴⁵ Aleksandr Aleksandrovitš (1845–1894), suurvürst, alates 1881. aastast keiser Aleksander III.

¹⁴⁶ See Köleri maal on tuntud nimetuse all „Tütarlaps allikal”. Praegu säilitatakse Eesti Kunstimuuseumis.

¹⁴⁷ Via Corsol asuva kohviku Colonna nime järgi, kus käisid Roomas elavad saksa intellektuaalid.

Itaalia maastik
tütarlapselga
(Org Sorrentos).
EKM 153-188-4941

agronoome, selle tõttu olid meie jutuajamised ja vaidlused väga mitmekesised. Mõnikord võtsime ette terveid ekskursioone millegagi tutvumiseks Rooma ümbruses. Me sõitsime koos Castelfusanosse.¹⁴⁸ Pärast tööd alustas keegi värava taga mängu *piastrella*¹⁴⁹, silme ees olid kaunid mäed ja kauguses Rooma Campania.¹⁵⁰ Meie ühingus korraldati mõnikord lugemisi, kuid need olid minu jaoks väljakannatamatud, nii et kui huvitav ettelooetav ka ei olnud, kuulasin ma natuke aega, tõusin ja lahkusin. Ükskord korraldasime omavahel midagi teatri taolist. Meil kujunes kaks parteid, ühel pool olid kunstnikud, teisel pool õpetatud arheoloogid ja teised. Muidugi proovis kumbki partei olla teise partei suhtes võimalikult pikantne, et aga see kõik toimus sõbralikult, siis lõppes kõik hästi.

Kujur Cauer¹⁵¹ oli muide väga hea karikaturist, ühel õhtul joonistas ta söega üles kõik ühingu liikmed mitmesugusel kujul ja riputas ümberringi seintele üles. Mind kujutas ta *Mammelle d'Italia*'na¹⁵² (mägi) kui kadunud poega, keda ümbritsesid sead ja kes seal *Mammelle*'l joonistab.

Ma ei saa jätta rääkimata ühest juhtumist minuga Itaalias Rooma karnevali ajal.¹⁵³ Tänaval visati mind täie hooga hernekujulise lubjatükiga, see hernes visati mulle otse silma ja nii kõvasti, et ma tundsin teravat valu. Ma läksin sellest kohutavalt raevu ja oleks see kurjategija, kes mind viskas, mulle kätte sattunud, siis ma oleksin ta vist sealsamas maha löönud, sest see ei olnud üldsegi naljaviluks tehtud ja seda ei teinud itaallased, kes oskavad naljadega piiri pidada, kindla peale tegi

¹⁴⁸ Castelfusano, linn 25 km kaugusel Rooma kesklinnast, ranniku lähedal.

¹⁴⁹ Vrd.: RS 1886, nr. 11, lk. 345: *Piastrella* (kivid).

¹⁵⁰ Rooma Campania – Campagna di Roma – madalik Lacios, Rooma ümbruses, põhjast ja kagust piiravad seda mäed, edelas piirneb Türeeni merega. Üks maalidel kõige sagedamini kujutatavaid Itaalia piirkondi.

¹⁵¹ Robert Cauer vanem (1831–1893), populaarne saksa kujur, kuulus akadeemilises maneeris töötavate tuntud saksa skulptorite perekonda. Käis kaks korda aastas Itaalias, kus kontrollis Preisi valitsuse ülesandel saksa stipendiaate.

¹⁵² *Mammelle d'Italia*, s. t. Costasole mägi Lacios, mida selle kuju järgi (kaks ümarat tippu) hüüti „rinnaks” (*mammelle*).

¹⁵³ Rooma karneval, rahvalikud pidustused, mis kestavad üksteist päeva suure paastu esimese nädala kolmapäevani. Osavõtjad on kostüümides ja maskides, lõbustuste seas oli populaarne vastastikune tulistamine kipsist või kriidist kuulikeste (*confetti*) ja hernestega, korraldati ka hobuste võiduajamisi (*corso*) ja lõpetuseks oli tulepüha (*moccoli*).

seada keegi võrastest barbaritest ja võib-olla isegi keegi minu seltsimeestest.

Roomast saatsin ma Peterburi akadeemiasse maali „Kristus ristil”. Kuigi mul oli sellele ostja Roomas, saatsin ma maali siiski akadeemiasse ja mulle anti selle eest akadeemiku nimetus. 1862. aastal tulin ma ise Peterburi tagasi. Teel siia vaatasin ma ära kõik Itaalia linnad – Perugia, Bologna, Ravenna, Verona ja Venezia. Kõige suvisemad kuud veetsin ma Šveitsis, Oberon-Godenis.¹⁵⁴ Teekond oli üsna kurnav, nii et lõpuks ma otsustasin, et ei ole teel üle 8 tunni (s. t. sõita päeval ja mitte üle 8 tunni). Peterburi jõudsin ma 30. augustil 1862. Kui ma siia jõudsin, siis tabas mind alguses unisus, nii et ükskord magasin ma päeval 10 tundi. Perenaine, kellelt ma korterit üürisin, imestas, et kes see härra niisugune on, et ta kogu aeg magab!

Kui ma tegin esimese visiidi oma endisele õpetajale professor Markovile, ütles ta mulle, et ootab mind juba ammu, ma olin talle vajalik, sest oli tööd. Selgus, et Markov sai töö: maalida Moskva Lunastaja kiriku kuppel.¹⁵⁵

Markov käis peale, et ma oleksin talle selle töö tegemisel abilise eest, tasu saaksin selle eest nii, kuidas ma tahan, kas tükitööna või kuukaupa. Sealjuures ta küsis mult, et kui kaua ma kavatsen Peterburis elada, kas mul on raha ja muud.

Ma ütlesin, et tulin tagasi krossita taskus, et raha mul ei ole ja esialgu ei ole ka tööd. Ta pakkus mulle raha, kuid muidugi ma ei võtnud, tema ettepanekule töö kohta ma palusin aega selle üle järele mõtlemiseks, et annan vastuse pärast seda. Kuid läks üsna palju aega, mina aga ei suutnud ikka veel otsustada asuda selle

töö kallale, sest nägin, et Markov tahab mind selles asjas ära kasutada lihtsa töömehena, samal ajal märkasid ma tema ettevalmistustest, et ta ei saa kupliga hakkama. Ma mõtlesin, et kui võtta see töö enda peale, siis ainult sel tingimusel, et tema sellesse ei sekku; et ta aga oli minu õpetaja, siis hoidusin ma talle seda otse ütlemast ning läksin tema juurde alles siis, kui ta tuli mulle jälle tänaval vastu ja andis pahasel häälel märku, et ootab juba ammu minu vastust. Nüüd polnud midagi teha, ma pidin oma arvamuse välja ütleva ja alustasin sellest, et kuna mu tervis ei ole kuigi hea, kirikus on aga niiske ja kuplis on õhk niiske, halb, läppunud, siis võin ma selle töö võtta ainult sel tingimusel, kui ma saan pärast puhata, s. t. kui ta maksab mulle nii palju, et ma võin pärast selle töö lõpetamist mõni aeg tööd tegemata puhata. Ma ei tea, kas Markov sai või ei saanud aru, mida ma tahtsin öelda, või ta lihtsalt ei tahtnud aru saada, kuid ta vihastas ja ütles: „Miks ma kulutasin aega, oodates nii kaua teie vastust?” Seejärel ta küsis mult, mida ma hakkam tegeva. Ma vastasin: „Ei tea.” – „Noh,” ütles Markov, „hakkad maalima professorinimetuse saamiseks ega saa seda.” (Tõepoolest, ma tegin maali valmis ega saanud professori nimetust.) Tükk aega pärast seda juhtumit ei võtnud Markov kohtumisel minu kummardust vastu. Ega tal sest kergem ei olnud, et ta ei tahtnud töö eest nagu kord ja kohus maksta. Ma kuulsin, et pärast pöördus ta Sorokini¹⁵⁶ poole, too nõudis selle töö eest 30 tuhat rubla. Markovi meelest oli see liiga kallis. Siis sõlmis ta tehingu Makaroviga¹⁵⁷ aastase tasu eest. Makarov, kelle tervis oli nõrk, elas aasta koos perega Markovi kulul ja vist elas ka teise aasta,

¹⁵⁴ Oberon-Goden on ekslik kirjalpilt. Võimalik, et peaks lugema Obern-Boden, s. t. Bodeni järve ülemine osa (*Obersee*), kuigi Bodeni järve see osa asub Saksamaal.

¹⁵⁵ A. Markovilt oli tellitud fresko Moskva Lunastaja Kristus kirikusse.

¹⁵⁶ Jevgraf Semjonovitš Sorokin (1821–1892), sai alghariduse ikoonimaalijate juures. Aastail 1841–1849 õppis kunstide akadeemias A. Markovi klassis. 1850. aastal sõitis pensionärina välismaale (Saksamaa, Belgia, Prantsusmaa). Pariisis täitis tellimusi seinamaalide tegemiseks kirikutes. Veetis kolm aastat Hispaanias, kopeeris hispaania kunstnike töid, maalib žanristseene. Külastas Egiptust ja Süüriat, 1855. kuni 1859. aastani elas Itaalias. Seal valminud maali „Maarja kuulutuspäev” eest sai 1861. aastal akadeemiku nimetuse. 1859. aastal asus elama Moskvasse. Seinamaalide eest Lunastaja Kristuse kirikus sai 1878. aastal professori nimetuse. 1859. aastast kuni elu lõpuni juhendas Moskva maali- ja skulptuurikooli natuuri klassi.

¹⁵⁷ Ivan Kuzmitš Makarov (182–1897), endise pärisorja poeg, lõpetas Saranski maakonnakooli, õppis maalimist isa juures ja tegi koos temaga kirikutesse seinamaale. Tegutses maalijana, 1842. aastal sai maali „Kaks noort mordvalannat” eest Peterburi Kunstide Akadeemialt klassikunstniku nimetuse. Aastail 1845–1853 oli kunstide ▶

kuid töö ei edenenud. Nad läksid tülli: Markov sõimas Makarovit, Makarov Markovit, Jumal teab, kummal neist õigus oli.

Siis leidis Markov teised abilised ja lõpuks läks kuppel Markovile maksma palju rohkem, võrreldes sellega, kui ta oleks mulle kohe need 30 tuhat maksnud ja istunud muretult kodus, tema aga tahtis maksta mulle vähem ja kui kupli maalimine oleks hästi välja tulnud, õnnestunud, siis oleks kogu kuulsus langenud tema, Markovi, osaks, kui aga oleks ebaõnnestunud, siis oleksid kõik teadnud, et maailma oli kutsutud Köler.

1864. aastal sõitsin ma Tallinnasse (Revelisse).¹⁵⁸ Nagu tavaliselt tegid kõik kunstnikud, külastasin ma Tallinnas (Revelis) neid kohti, kus liikus palju rahvast, et rahva elu tundma õppida. Ka siin läksin ma turule, kus oli palju

maalt tulnud talumehi ja -naisi, kuid selle rõhutatud rahva väljanägemine jättis mulle väga rusuva mulje. Ma olin ka Itaalias näinud palju kaltsudes inimesi, kuid nad näisid mulle siiski inimestena, nad koguni sirutasid teatud uhkusega välja käe ja nõudsid abi. Siin küll käsi ei sirutatud, kuid üldine vaatepilt oli uskumatult kurb.

Mulje oli nii kurb, et ma läksin linnast välja ja nutsin nagu laps. Ma mõtlesin: „Kas on võimalik rahvast sellisesse seisundisse viia?!” Siis hakkasin mõtlema, et kuidas ma saaksin rahva heaks midagi teha, et tema elu paremaks muuta.¹⁵⁹ Seejuures tuli mulle veel meelde hiljutine juhtum Tallinnas (Revelis) ja koguni selle kirjeldus Gert-lobes.¹⁶⁰ See oli 60 talumehe peksmine.¹⁶¹ Asja olemus oli selles, et kirikute kantslitest teatati rahvale, et vana keiser parandab talupoegade elu.¹⁶²

► akadeemia vabakuulaja A. Markovi klassis, sõbrustas I. Aivazovskiga. Oli populaarne portretist (muu hulgas on teada mõned Puškini ja N. Puškina-Lanskaja laste portreed). 1840. aastatel andis joonistamistunde suurvürstinna Maria Nikolajevna lastele. Aastail 1853–1855 elas suurvürstinna ja Kunstide Edendamise Ühingu arvel Itaalias. 1855. aastal sai akadeemiku nimetuse. Elas Peterburis, kuid võttis osa seinamaalide tegemisest Pensa ja Irkutski kirikutes, maalis ikoone. Alates 1865. aastast töötas Moskva Lunastaja Kristuse kiriku seinamaalide kallal. Koos I. Kramskoi, N. Košelevi ja K. Venigiga valmis tal keskmise kupli maaling „Kolmainu Jumal” A. Markovi eskiisi järgi. (Vt.: Russkie živopiscy XVIII–XIX vv. Bigrafičeskij slovar'. SPb., 2008, lk. 391.) Nähtavasti räägib Köler mingitest kuuldustest, et Makarov elas koos perekonnaga (ta abiellus 1863. aastal) Markovi kulul. Pole kuigivõrd arusaadav, kas need kuuldused vastasid tegelikkusele, sest 1850. aastate lõpp ja 1860. aastad olid kunstniku loominguga ja tema kui portretisti populaarsuse öitsenguag.

¹⁵⁸ Köler käis Eestis 1863. aastal. Tema viibimine Revelis – Tallinnas – on ajakirja versioonis esitatud palju üksikasjalikumalt. (RS 1886, nr. 11, lk. 352 ja järgmised.)

¹⁵⁹ Sellest mõttes Köler alati, sealhulgas ka Roomas, kui ta kirjutas 19./31.12.1860 uusaastakirjas N. Grotile Eesti talupoegade olukorrast, lootes, et tema vend N. Semjonov, kes osales talurahvareformi ettevalmistamises Venemaal, aitab parandada olukorda Balti provintssides. (Pisma, lk. 34.)

¹⁶⁰ Saksa aiandusliku illustreeritud perekonnaajakirja moonutatud nimi – „Die Gartenlaube: Illustriertes Familienblatt”, mis ilmus Leipzigi alates 1853. aastast (eksisteeris kuni 1944. aastani, viimastel aastatel ilmus Berliinis). See oli üks esimesi edukaid ajakirju kogu perekonnale, mis oli orienteeritud keskklassi massilisele lugejale. Ajakirjas avaldati aktuaalseid uudiseid, artikleid loodusteaduste alal, põnevaid lugusid, luuletusi jms. Seda ajakirja meenutades tahtis Köler näidata Eestis toimunud sündmuste mastaapsust, kui *isegi* selline ajakiri nagu Die Gartenlaube avaldas nende kohta informatsiooni. Täna M. Lekomtsevit abi eest stenogrammis moonutatud nimetuse desifreerimisel.

¹⁶¹ Aasta (vald Põhja-Eestis) talumeeste karistamine 1858. aasta juulis (vt. allpool). Hiljem kirjeldas neid sündmusi Ed. Vilde romaanis „Kuidas Anija mehed Tallinnas käisid”, 1903.

¹⁶² Silmas on peetud 5. aprilli 1856. aasta Eestimaa talurahvaseadust. See tõlgiti saksa ja eesti (vt.: Eestimaa Talurahva Seadus. Tallinn, 1858) keelde ja jagati mõisnikele ja pastoritele laiali tutvustamiseks talupoegadele. Seadus pidi tõepoolest mingil määral kergendama eesti talupoegade olukorda: teopäevi vähendati 14%, talupoegadele rendile antud maatükkide liitmine mõisamaadega keelati mõisnikel ära jms. Tegelikult õnnestus sakslastest maaomanikel tõlkega manipuleerimise teel luua tekst, millest järeldus, et teoorjus ja maa rentimise tingimused jäävad endiseks. Talupojad pidasid seaduse väljakuulutamist 23.04.1858 „vabaduse” kinkimiseks keisri poolt, mida mõisnikud varjasid, see kutsus esile arvukalt allumatuse akte, mis leidsid aset 75 Eesti mõisas, kaasa arvatud talupoegade ülestõus Mahtras. Vt.: 1858. aasta talurahvarahutused Eestis. Krest´janskije volnenija v Ėstonii v 1858 g. Dokumente ja materjale. Dokumenty i materjaly. Tallinn, 1958, lk. 22–25. (Edaspidi viited sellele väljaandele: 1858. aasta talurahvarahutused lehekülje numbril äranäitamisega.) Mahtra sõda oli aluseks Ed. Vilde samanimelise romaani süžeele (ilmus 1902).

Kuid tegelikult see nii ei läinud. Paberil oli tõesti elujärje paranemine, kuid tegelikult ei saanud rahvas seda märgata, sest vanad seadused olid nii karmid, et neid oli võimatu täita, aga nüüdsed, uued, olid muudetud vaid niivõrd, kuivõrd elu ise oli neid muutnud, nii et elujärje paranemist praktiliselt ei toimunud. Talupojad pidasid omavahel kaua selles asjas nõu ja lõpuks otsustasid minna Revelisse, et pärida kubernerilt¹⁶³ järele, milles seisneb keisri armulikkus, kuid pöördusid enne seda sandarmipolkovniku poole nõu küsima. Too ütles neile, et teid olevat liiga palju, see jätab mässu mulje, te valige välja ainult kolm meest, ülejäänud ärgu kubeneri juurde mingu. Nii nad tegidki. Kolm meest läksid kubeneri juurde, seal juba teati, kui palju neid alguses oli tulemas olnud. Need kolm võeti seal väga lahkesti vastu, neilt küsiti: „Kas teid on ainult kolm, rohkem ei olegi?” Nad vastasid: „Meid on veel.” – „No, siis tulge kõik koos, et teid ära kuulata.” Kuni nad kogunesid, kästi komando valmis panna, kui delegatsioon kohale jõudis, piirati nad sisse ja viidi trummipõrina saatel Toompealt alla läbi kogu linna selle alumisse osasse.

Siia olid juba kohale toodud vankritäied

vitsu-keppe – ja nad kõik peksti julmalt läbi, kuigi Tallinna (Reveli) linn muidugi protesteeris selle barbaarse käitumise vastu. Pealtnäggijad on rääkinud, et selles kohas olid vere loigid ja üks talumees, kelle järjekord peksa saada oli kätte jõudnud, pani selleks, et mitte nägupidi vere loiku heita, alla oma kuue, aga keegi selle piinamise pealtvaatajatest tõmbas kuue talupoja näo alt ära, öeldes: „Mis mugavusi sul veel vaja on.” (Selle metsikusega sai hakkama kubermanguvalitsus.) Kusali pastor Arend¹⁶⁴ nimetas seda akti (karistamist) päästvaks tegevuseks – *Reiten-de-ta* [paar tähte on jäänud kõite alla. – L. K.].¹⁶⁵

Tallinnasse (Revelisse) tulid puha pere-mehed, kas siis keegi mässajatest oleks sandarmite poole pöördunud, nagu seda tegid need talupojad? Peale selle juhtus niisuguseid asju ka teistes kohtades, näit.[eks] Dagö saarel¹⁶⁶ praktiseeriti samasugust *päästvat* tegutsemist.

Sealjuures kamandas vägesid keegi parun,¹⁶⁷ kindralkuberneriks oli siis vist Suvorov,¹⁶⁸ kuid teda ei olnud sel ajal kodus.

Tallinnast (Revelist) sõitsin Dagö saarele, seal joonistasin mitmesuguseid kostüüme. Võimeo Gernetis,¹⁶⁹ härra juures, kelle pool

¹⁶³ Eestimaa kuberneriks oli aastatel 1842–1859 Eestimaa aadlik Johann Christoph Engelbrecht von Grünwaldt (1796–1862). Oli senaator ja salanõunik, suri Peterburis.

¹⁶⁴ Perekonnanimi ja koha nimetus on moonutatud. Eduard Ahrens (1803–1863), tuntud eesti keele uurija, oli Kuusalu pastor 1837. kuni 1863. aastani. Ta oli lõpetanud Tartu ülikooli usuteaduskonna, oli eesti keele grammatika autor ja üks eesti keele reformijaid. Vt. tema kui lingvisti kohta: Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 2000. Koost. ja toim. Kristiina Ross. Tallinn, 2003. Pastor Ahrensil on kindel estofiili reputatsioon, seepärast peab kontrollima, kuivõrd täpne on Köleri tunnistus.

¹⁶⁵ Täpsustatud trükiteksti järgi: „*Das ist eine rettende That.*” („See oli päästev asi.”) PC. 1886. 1. S. 355.

¹⁶⁶ Dagö – Lääne-Eesti saare Hiiumaa revolutsioonieelne nimetus. Seal leidsid 1858. aasta juulis aset talupoegade rahutused, mis said alguse Vaemla mõisas (sks. k. Waimel). Ülekuulamiste materjalid Vaemla talupoegade kadalipuga karistamise kohta vt.: 1858. aasta talurahvarahutused, lk. 341–342.

¹⁶⁷ Anija viiekümne talupoja karistamist Vene turul korraldas 21.07.1858 Tallinna (Reveli) komandant kindralleitnant parun A. V. Salza, kes võimude jaoks pingelistel kuudel täitis mõnikord sõjaväekubeneri kohuseid. Karistamist teostasid Schlüsselburgi jalaväepolgu sõdurid. Vt.: 1858. aasta talurahvarahutused, lk. 391–392.

¹⁶⁸ Aleksandr Arkadjevitš Suvorov (1804–1882), Rõmnikski krahv, Itaalia vürst, kuulsa väejuhi lapselaps, oli aastatel 1848–1861 Liivimaa, Eestimaa ja Kuramaa kindralkuberner. Ta oli selgelt saksameelse orientatsiooniga. Tavaliselt elas ta Riias.

¹⁶⁹ Mõisa ja selle omaniku nimi on moonutatud: Vaemla (Waimeli) mõisa peremees Hiiumaal oli sel ajal Richard von Gernet (1823–1892). Ta oli sündinud Vaemlas, abiellus 1852. aastal Magdalena Pauline Charlotta Stackelbergiga. J. Krossi romaanis „Kolmandad mäed” on Köleri vastaseks nimetatud Rudolf von Gernetit, nähtavasti sellepärast, et ta oli rohkem tuntud, ta oli Eesti esimese jahtklubi kommodoor, mis alustas tegevust Haapsalus 1888. aastal (ka see fakt on romaanis kajastust leidnud). Kuid reaalne Rudolf von Gernet on kunstniku Hiiumaa tuttava poeg. Tema täisnimi oli Friedrich Rudolf Herman von Gernet (1857–1893). Seega vestles reaalne Köler Richard von Gerneti ja tema abikaasa Magdalenaga, küllap suhtles ta ka nende kuueaastase poja Rudolfiga, kes nagu ta isagi oli sündinud Vaemlas.

ma olin kaks nädalat külas, rääkisin ma avameelselt, et eestlastel on samasugune õigus võtta jõuga see, mis neilt oli jõuga ära võetud. Aga kui sel moel võib rahvast demoraliseerida, siis ma ei sooviks oma vendade demoraliseerumist, kuid ma räägin, et neil peab vähemalt olema õigus kas või raha eest osta tagasi oma esivanemate maa, mida nad kuni tänase päevani harivad sakslaste jaoks. Sellele vaidles hr. Gernet vastu, või õigemini ei vaielnud üldse, ütles lihtsalt: „Oodake, me teeme kõik ära, ärge meile ainult venelasi kaela saatke.”

Nende juures maalisin ma pr. Gerneti abiga ilusa eestlase pea, ma tegin selle ühe seansiga, sest see eestlane elas sealt väga kaugel.¹⁷⁰

Publitseerinud ja kommenteerinud
Ljubov Kisseljova

Vene keelest tõlkinud
Jüri Ojamaa

Ljubov Kisseljova

(1959), *PhD*, vene kirjanduse professor,
Tartu Ülikool, Lossi 3, 51003 Tartu,
ljubov.kisseljova@ut.ee

¹⁷⁰ Talupoeg Villem Tamme, kes tegelikult oli kutsar Stackelbergide mõisas (väikesel Kassari saarel Hiiumaa kõrval) ja kellest hiljem sai mõisakubjas, on üks J. Krossi romaani „Kolmandad mäed” võtmetegelasi. Müüdi ja reaalsuse vastastikusest seosest selles süžees on räägitud siinse kommenteerija artiklis „Jaan Krossi kangelased ja prototüübid (novelli „Kolmandad mäed” ja näidendi „Doktor Karelli raske öö” näitel)”. Siin ära toodud J. Köleri sõnad on veelkordne kinnitus, et kunstnik ei tundnud vähimatki huvi oma modelli elu ega kõbeliste omaduste vastu, tema jaoks oli ta lihtsalt „ilus eestlane”, keda ta kujutas maalidel „Mustlane Hiiumaalt” ja „Hiiumaa talupoeg kirvega”. Kölerile meelde jäänud talupoja näojooned andis ta Kristusele altarimaalil Tallinna Kaarli kirikus, mille ta maalis 1879. aastal (see episood Köleri elust on J. Krossi romaani „Kolmandad mäed” keskmes).